

УДК 711.4-122

к. арх., доцент Єгоров Ю.І.,
Уманський національний університет садівництва

КОМПЛЕКСНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЗАЦІЇ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО СЕРЕДОВИЩА

На основі дослідження еволюції архітектурно-ландшафтного середовища встановлені особливості комплексної організації простору в формуванні об'ємно-планувальних композицій населених місць з врахуванням їх специфіки та довгострокового сталого розвитку.

Ключові слова: організація простору, композиція, архітектурно-ландшафтне середовище.

Актуальність теми. Забезпечення умов реалізації найголовніших засад ХХІ ст. щодо гуманізації, збалансованого сталого розвитку населених місць, ствердження позитивної духовності полягає перша за все у збереженні і продовженні містобудівних традицій. Вказане потребує втілення як основної умови композиційного різноманіття архітектурно-імпонуючого життєвого середовища поселень, об'єктів комплексної організації простору – всього того, що несе одвічні духовні цінності і має високий культурний потенціал. Сьогодні недостатньо враховується архітекторами, містобудівниками в проектній практиці те, що естетичні категорії концентруються переважно в гармонізації певного життєвого простору, який підкоряється законам композиції.

І тому сьогодні актуальною стає визначення композиційних засад комплексної організації простору як основи гармонізації архітектурно-ландшафтного середовища населених місць з урахуванням діючих умов та специфіки їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень і мета роботи. Аналізом останніх досліджень переконливо доведено, що природно-ландшафтні якості простору суттєво впливають на формування містобудівної композиції. Як правило, організація простору зумовлює композиційну якість архітектурно-ландшафтного середовища, характер розпланування головних та другорядних композиційних вісей містобудівних утворень. З наведеної тематики опубліковано дослідження Бархіна М.Г., Вечерського В.В., Дьоміна М.М., Ксеневича М.Я., Іконнікова А.В., Тімохіна В.О., Фоміна І.О. та інших [1-7].

Загальновідомо, що у складі відповідного цілісного простору населених місць є певна природна багатобарвність об'ємно-планувальних композицій

архітектурно-ландшафтного середовища. Разом з тим просторові системи охоплюють як спільно узагальнене, так і локальне, регіональне, місцеве, уособлене. Тому метою статті є встановлення особливостей комплексної організації простору в формуванні об'ємно-планувальних композицій населених місць в умовах істотних змін соціальної, економічної, політичної ситуації як основа гармонізації архітектурно-ландшафтного середовища, забезпечення ефективного та довгострокового функціонування.

Виклад основного матеріалу. Композиційні засади гармонізації архітектурно-ландшафтного середовища населених місць - це об'єднання етичних та естетичних принципів, спрямованих на трансформацію простору та матеріальної форми в єдину об'ємно-просторову структуру. Закономірність явищ і процесів, пошуки національно своєрідних форм, удосконалення яких намагаються досягти у своїй творчості сучасні митці, прагнення людини до гармонійного розвитку - все це характеризується причинними особливостями композиції, як засобу творчого процесу, сукупності дій і рішень.

Як переконливо доведено науковцями, елементи системи міста - як і будь-якої іншої системи - не можна розглядати поза взаємозалежності зв'язків, визначаючих єдність цілого. Але в системі міста основні структурні елементи й самі являють собою системи, які мають достатньо складну організацію. Внутрішнє формування цих систем нижчого порядку по відношенню до цілого підпорядкована загальним зв'язкам і, разом з тим, впливає на якість цілого. Саме воно визначає якість середовища, в якому розвиваються процеси повсякденного життя. Естетичне на цьому рівні пов'язано вже з безпосереднім чуттєвим сприйманням закономірностей формування в межах, які дозволяють візуально оцінити ціле.

Практичні заходи по організації цих вторинних систем, які є важливою складовою частиною міста - цілісного планувально-просторового організму необхідно розглядати в контексті формування композиційної своєрідності містобудівних структур.

Важливо, що всі рівні рішення проблем формоутворення міста - від побудови його загальної структури до організації «мікроклітин» (житла й приміщень, пов'язаних з елементарними функціями виробництва та громадської діяльності людей) - походять від ефективної організації в просторі системи життєвих процесів. Архітектура лише закріплює її своїми матеріальними формами. Вона створює основу, каркас того матеріального середовища, „штучної природи", якою оточує себе людина.

Слід відзначити, що архітектурний простір формується матеріальними структурами. Обмежена ними форма зовні сприймається як об'єм - будинок. Але процеси у середині будинку - невід'ємна частина загальної системи,

об'єднуючої комплекс будівель та міста в цілому, а простір у середині будинків - частина просторового середовища міського комплексу та всього міста. Відмітимо, що з цього зовсім не витікає висновок, що всі стіни необхідно робити скляними, а дерева та скели обов'язково повинні проникати в приміщення. Невід'ємний зв'язок організованого об'єму та організованого простору є основою, на якій виникає архітектурна композиція. [4]

Єдність «внутрішнього» та «зовнішнього» - важлива специфічна особливість архітектури. Її складно усвідомити, але її не можна ігнорувати, не збіднивши тим самим уявлення про композицію. Крім того, трьохмірна просторова форма у всій повноті її естетичних властивостей розкривається для людини тільки в послідовності зорових вражень, кожне з яких дає лише її частковий аспект. Сприймаємий зовні «об'єм» будинку демонструє лише оболонку, формуючи зовнішні контури системи внутрішніх просторів. Для того, щоб повно сприйняти зміст архітектурної композиції, людині необхідно не тільки побачити будівлю з різних точок, але й зрозуміти її просторову організацію.

Для сприйняття і розуміння композиції великих комплексів будинків тим більш необхідне послідовне ознайомлення, в якому утилітарно-практичне та естетичне відношення до явища неподільні. Значення руху та часу в пізнанні і емоційній оцінці просторових композицій зростає разом із їх масштабом та комплексністю. При цьому створення всебічного уявлення про композицію вимагає від глядача синтезу різнорідних, послідовно накопичених вражень та їх аналізу на основі попереднього досвіду.

В будь-якому творі архітектури, в будь-якому міському комплексі ми зустрічаємо простір, організований матеріальними засобами, а взаємозв'язок маси та простору залишається головною проблемою формотворення. Маса й простір в архітектурі невід'ємні, і лише в аналізі, на основі закономірностей сприйняття людиною архітектурної форми правомірно виділити такі категорії, як «об'єм» і «площина».

В архітектурі нашого часу об'єм не зв'язується більше з масою, не викликає асоціації з величезним монолітом, а площа не здається абсолютною межою простору. Єдність просторового середовища лише розподіленого, розмежованого у відповідності з потребами організації життєвих процесів, стає безпосередньо сприймаємим, явним. Відомо, що організований простір складає суть архітектури, і наш розум надає очевидні підтвердження тому. Разом з тим у безпосередньому сприйнятті маса, матеріальні структури займають пріоритетне місце. Про них органами почуття надається більш конкретна інформація, чим про властивості простору.

Зрозуміло, що ми бачимо зображення трьохмірного світу двомірно. Розміри об'єктів по висоті і ширині можуть бути співвіднесені нами з їх проекцією, ракурси розкривають їх масивність. Глибинність ми сприймаємо лише в результаті розумового висновку. В його основі покладено основним чином дані, які надаються оптичною системою зору (акомодація, конвергенція та дивергенція очей, різниця зображень в правому та лівому оці - бінокулярний паралакс). Властивості простору ми пізнаємо через властивості мас, які обмежують та формують його. [4]

Не випадково на ранніх етапах розвитку зодчества перевага надавалася масі. Те, що піднімалося над рівнем повсякденності, люди намагались відтворити в величі і мас, їх кількісне нарощування здавалось народжувало нову якість. З масою і пов'язували визначення ідеї вічності, закарбованої в курганах, пірамідах і не тільки вимоги міцності але й естетичне уявлення визначали концентрацію матеріальних структур в єгипетських храмах. Простір їх сприймався негативно, як виїмка в масиві (в печерних храмах, таких як славнозвісний храм Рамзеса II в Абу-Симбеле, простір і був виїмкою в скелі). Помітне, масивне було головним в зодчестві Древньої Греції. Можна припустити що „простір” в абстрактно-геометричному розумінні взагалі не існував для людини в античному світі.

Умови існування міста в добу середньовіччя визначали замкненість його структури, отримавшої матеріальне обмеження у вигляді кільця укріплень по периметру. За чітко визначеною межею постягався відкритий ландшафт. З середини міста простір членувався у відповідності до володіння територією. Вулиці підходили до майданів по дотичним, отримували злами та повороти перед тим, ніж влитися у великий простір. Наскрізні перспективи були відсутні, саме вигини вулиць утворювали замкнення. Щоб скласти уяву про подібну просторову систему, потрібно пройти скрізь неї, побачити її в поступовому розгорненні по мірі руху та зв'язати побачене в єдиний образ. Теж можна сказати й про середньовічне місто в цілому. [4]

Епоха Відродження не змінила в містах форму розподілу громадського та суспільного. Нерегулярному, асиметричному розташуванню, покірливості зовнішнім обставинам, характерним для середньовіччя, протиставлена симетрія, як визначення вольової сутності людської діяльності. Симетрія впроваджувалась в композицію майданів або обмежуючих ці площі будинків; симетрії підпорядковувались й розташування інтер'єрів. Закони побудови організованого простору повинні були розкриватися безпосередньо, при погляді з однієї точки. Прагнення до статичних, закінчених систем, підпорядкованим простим геометричним закономірностям, знаходило своє втілення й в побудові планів міст – багаточисельні проекти «ідеальних міст»

мали симетричну замкнену структуру. Їх вулиці вписувались в радіально-кільцеву або прямокутну сітку, центральні площі були суворо симетричні.

Нове в розвиток засобів організації проектору внесла архітектура барокко. Розумова логіка композиції ренесансу з притаманної їм внутрішньої закінченості частин була відкинута. Вперше була поставлена проблема зв'язку окремих частин просторового організму як усвідомлена композиційна задача. Формування простору стало головним засобом художнього втілення. В містобудуванні виникло усвідомлення прагнення композиційного взаємозв'язку просторів міста в цілому. Планувальні вісі спрямовувались до певних орієнтирів, завершувались будинком або спеціально створеним акцентом. В таких композиціях домінував спрямований простір, визначивший функціональні зв'язки. [4]

Раціоналістичний світогляд, покладений в основу класицизму, спричинив відображення статичності, внутрішньої завершеності частин композиції. Парадне представництво, демонстрація могутності державної влади та пануючого класу були важливішими чинниками організації міських ансамблів. Щоб створити представницькі, вражаючі композиції, потрібно було ізольоватися від хаосу внутріквартальних територій, для організаційного формування та переобладнання яких не існувало а ні економічних, а ні соціальних умов. Ситуація вимагала створення «ширм», які відокремлювали частини територій. Унікальність архітектурного ансамблю Круглої площі в Полтаві, найвидатнішого класицистичного комплексу в Україні полягає в тому, що тут вдалося синтезувати абстрактні архітектурні вирішення «зразкових проектів» петербурзьких архітекторів із творчістю місцевих зодчих, котрі зуміли з типових елементів, уживаних по всій імперії, створити неповторну мистецьку цілісність. [2]

На межі XIX та XX ст.ст. англійські, а услід за ними американські та німецькі архітектори почали створювати будівлі виходячи з конкретного вивчення побутових процесів родини. Серед них виділяються роботи Ф.Л.Райта, в яких з особливою послідовністю розробляється проблема зв'язків об'єднуючих окремі функції в єдину систему. Замкненість приміщень порушена, замість ланцюга закінчених в собі ізольованих просторів створена єдина система, яка сприймається по мірі обходу споруди, композиція розвивається в часі, отримує «четвертий вимір». Спроби відродити містобудівне мистецтво й сформувати простір в широких масштабах не завжди слугували основою життєвих процесів в архітектурно-ландшафтному середовищі. Вже в 30-х роках минулого сторіччя починаються пошуки рішень, дозволяючи об'єднати переваги відкритих систем забудови з необхідним різноманіттям організації просторів, диференціації цих просторів.

В радянській архітектурі з певних її кроків проблеми формування простору було поставлено досить принципово у відповідності з потребами суспільства. Цей період визначено розвитком широких категорій просторового мислення, реальним усвідомленням міста як цілісної просторової системи. Разом з тим, починаючи з середини 1990-х років у багатьох історичних містах України загострились проблеми поєднання непоєднуваного -- нової великомасштабної забудови з історично сформованим архітектурним середовищем. Модний у ті часи «зонінг» (некритичне перенесення на вітчизняний ґрунт американських містобудівних моделей без належного нормативно-правового і методичного забезпечення) нічого не міг дати для розв'язання цієї проблеми. [2]

Багато сучасних дослідників розвитку України, як і світу в цілому, кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризують як новий етап: «Головна характеристика сучасного розквіту полягає саме в зміні економічних, матеріальних цінностей на духовні, абсолютні» (Г.Щокін). На думку дослідників, провідною ознакою нового етапу є пріоритет національно-духовної консолідації українського суспільства. [5]

Отже, до особливостей комплексної організації простору життєвого середовища, як свідчить аналіз зв'язків між відомими етапами та вірогідними перспективами розвитку, слід віднести наступне:

1) розвиток форм просторового середовища характеризується рухом від закритих, замкнених структур, до відкритих для подальшого розвитку;

2) формування архітектурно-ландшафтного середовища трансформується від замкненості та відокремленості простору до його складних зв'язків, які відображають властивості ієрархії тієї системи, якою є місто;

3) створення структурних побудов спрямовується до завоювання тримірною простору, освоєння його не тільки простим зростанням вгору, але й виникненням зв'язків, що виходять за межі горизонтальної площини;

4) опанування разом з трьома вимірами простору четвертого – часу, який входить в творчі задуми архітекторів, як один з параметрів запланованих змін структури.

Висновки. Фундаментальні зміни, поступово накопичуючись, підходять до межі, за якою починається нова якість. Цією новою якістю визначається становлення архітектури як гармонійної та цілісної системи організації просторового середовища. Ця система повинна бути рухомою, змінюючись, акумулюючи нове та ув'язуючи її з надбанням минулого, забезпечуючи, комплексну організацію простору, як головну та визначальну задачу архітектури.

Література

1. Бархин М.Г. Город, структура, композиция. - М.:Издательство «Наука», 1986. – 263 с.
2. Вечерський В.В. Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць. - К.: НДІТІАМ, 2003. – 560 с.
3. Дёмин Н.М. Управление развитием градостроительных систем. - К.:Будівельник,1991. – 185 с.
4. Иконников А.В. Архитектура города. Эстетические проблемы композиций. Стройиздат.М.: К - 31, Кузнецкий мост. – 214 с.
5. Ксеневич М.Я. Українська архітектура, її визначальний контекст у просторі, часі, інформації: Основи українського архітектурознавства. - К.:Українська академія архітектури, Київський національний університет будівництва і архітектури," МП Леся",2005. – 426 с.
6. Тімохін В.О. Архітектура міського розвитку . 7 книг з теорії містобудування. - К.: КНУБА,2008. – 629 с.
7. Фомін І.О. Основи теорії містобудування: Підручник. - К.: Наукова думка, 1997. – 191 с.

Аннотация

На основании исследования эволюции архитектурно-ландшафтной среды определены особенности комплексной организации пространства в формировании объёмно-планировочных композиций населённых пунктов с учётом их специфики и долгосрочного устойчивого развития.

Ключевые слова: организация пространства, композиция, архитектурно-ландшафтная среда.

Annotation

On the basis of investigation of evolution of architectural-landscape space the particularities of complex space organization in the forming of massive-planned compositions of populated areas with consideration for their particularities and long-term sustainable development are determined.

Key words: space organization, composition, architectural-landscape space.